

SZABADOS PÉTER

Választójog 16 éves kortól – elég érettek az iskolák?

A 18 év alattiak választójogáról szóló viták még néhány évtizeddel ezelőtt is alapvetően spekulatív jellegűek voltak. Az ezredforduló után azonban egyre több ország csökkentette az általános választójog korhatárát, így lehetővé vált a gyakorlati tapasztalatok tudományos elemzése. Az Európai Unióban elsősorban az ausztriai tapasztalatok igazolták, hogy a 16 és 18 év közöttiek választójogához kapcsolódó pozitív várakozások egy része teljesülhet. Mivel ebben a korcsoportban (16-18) a politikai szocializáció, illetve a felelős állampolgárságra való felkészülés egyik területe az iskola, szükségessé válik a kérdés nevelésszociológiai szempontú vizsgálata. Az aktív állampolgárságra való iskolai felkészítés minősége kulcsfontosságú esélyteremtő tényező lehet. A tanulmány a témához kapcsolódó fontosabb hazai és nemzetközi kutatások és elméletek bemutatására vállalkozik egy további vizsgálat megalapozásának részeként.

Kulcsszavak: választójog, aktív állampolgárság, állampolgári nevelés, esélyegyenlőség

A választójog ügye elsősorban jogi vagy politikai diskurzusok témájaként jelenik meg. Az aktív választójog alsó korhatárának lehetséges csökkentése ugyanakkor felvetheti azt az igényt, hogy nevelésszociológiai szempontból is górcső alá vegyük ezt a kérdést.

Rövid nemzetközi kitekintés

Jelenleg a világ országainak jelentős részében 18 év az aktív választójog alsó korhatára. Néhány országban ennél magasabb korhatárt állapít meg a választójogi szabályozás, például a Fidzsi-szigeteken, Kuwaitban, Libanonban 21 éves kortól lehet a szavazóurnához járulni (IJOTEN, 2022). Ez jellemzően a huszadik század hatvanas éveiben alakult ki, korábban 20 év, vagy ennél is magasabb életkor elérése után járulhatott az állampolgár a szavazóurnához. Ugyanakkor már a múlt században, a nyolcvanas években, jogi értelemben kiskorúak is szavazati jogot kaptak egyes latin-amerikai országokban: Nicaragua 1984-ben, Brazília pedig 1988-ban csökkentette 16 évre az aktív választójog alsó korhatárát. 2000 után más dél-amerikai országok, Argentína, Ecuador és Peru is a fenti, alacsonyabb korhatár mellett döntöttek. Jelenleg vita zajlik a kérdéstről Bolíviában, Chilében és Uruguayban (EICHHORN-BERGH, 2021).

Az Európai Unió tagállamai közül elsőként Ausztria csökkentette 16 évre az aktív választójog alsó korhatárát. Példáját Málta is követte 2018-ban. Észtországban, Görögországban és Németország egyes tartományaiban a helyi önkormányzati választásokon vehetnek részt a fiatalok 16, vagy 17 éves koruktól kezdve. Skóciában 16 éves kortól szavazhattak az állampolgárok a 2014-ben tartott, Skócia függetlenségének kérdését érintő népszavazáson. Kísérleti jelleggel egyes belga városokban (Ghent), illetve Norvégia egyes területein is sa-

vazhattak 16-18 év közötti életkorúak is. Az utóbbi esetben nem könyvelték el egyértelmű sikerként az eredményeket. Luxemburgban 2015-ben ügydöntő népszavazás utasította el jelentős többséggel az aktív választójog 16 évre való csökkentését (EICHHORN-BERGH, 2021). Napirendre került a kérdés Olaszországban és Spanyolországban is (CACIAGLE, 2009).

Más, az Európai Unió és Latin-Amerikán kívüli területeken is megjelent az életkor csökkentésének koncepciója például Kelet-Timoron 17 év az aktív választójog alsó korhatára, Indonéziában pedig azok a 18 év alattiak szavazhatnak, akik már házasok. Ugyanakkor Bosznia-Hercegovinában 18 év alatt a szavazati jog feltétele az állandó munkahellyel való rendelkezés és az adófizetés (EICHHORN-BERGH, 2021).

A felsorolt országok többségében nem alulról, a civil szervezetek, grassroot mozgalmak, népi kezdeményezések hatására történt meg a választók körének fiatalabbak való bővítése, hanem a politikai szféra aktorainak felülről jövő iniciatívájaként. Ez alól látványos kivételt jelent Észtország, ahol a középiskolás korúak szavazati jogának megadása egy diákmozgalom követeléseként jelent meg és ennek eredményeképpen vehetnek részt a helyi önkormányzati választásokon már 16 éves kortól a fiatalok (EICHHORN-BERGH, 2021).

Az aktív választójog alsó korhatárát csökkentő államok növekvő száma alapvetően megváltoztatta a 16-18 év közöttiek választójogáról folytatott pedagógiai, politikai, szociológiai szempontú diskurzusok minőségét. Míg korábban a kérdést érintő viták jellemzően spekulatív jellegűek voltak az empirikus tapasztalatok nagyon korlátozott volta miatt, az utóbbi 10-15 évben azonban jelentősen megnőtt a kutatható országok köre és az adatok mennyisége. Az Európai Unióban elsősorban Ausztria tapasztalatai érdemelnek kiemelt figyelmet, ahol 2007 óta az egyes parlamenti és helyhatósági, valamint EP (Európai Parlament) választásokhoz kapcsolódóan, illetve azoktól függetlenül is számos kutatás vizsgálta a választójogba való korai, 16 éves belépés pedagógiai, politikai, szociológiai következményeit (ZEGLOVITS-ZANDONELLA, 2009).

A számottevő egyéni különbségek ismeretében az aktív választójog alsó korhatárának valamilyen életkorban való kijelölését alapvetően önkényesnek kell tekintenünk (COWDEN, 2012). Szükségessé vált a választójogra való alkalmasság újraértelmezése (BECKHAM, 2007). A választójog kérdése a gyermekek jogainak értelmezéséhez is kapcsolható (SCHRAG, 2004; GÜNTHER, 1996). A latin-amerikai diskurzusban elsősorban jogi érvek alapján szerzett támogatást a választójog alsó korhatárának 16 évre való csökkentése, tekintve, hogy a büntethetőség alsó korhatára általában ezekben az országokban is alacsonyabb, mint 18 év. Ebből a logikából kiindulva, a büntetőjogilag felelős egyén az állampolgári ügyekhez szükséges felelősséggel is rendelkezhet (MARSHALL, 2017). A döntésekben való részvétel minél korábban való elkezdésének pozitív életmintát adó ereje, a korai kezdés potenciálisan élet-hosszig tartó hatása és más pszichológiai érvek is megjelentek a jelentős részben jogi érvelés mellett (VELOZ, 2012). Az európai és észak-amerikai viták kiemelték, hogy 18 év alatti is lehet már adófizető, így a képviselő és az adófizetés elvének összekapcsolása alapján 18 év alattiakat is megillette a választójog (HART és ATKINS, 2011).

A „választói alkalmasság” elméleti megközelítései

Lau (2012) és Marshall (2017) igyekeztek egy elméleti keretrendszerbe foglalni a választójogra való alkalmasság kritériumait. Lau modelljében a „választói képesség” feltételeiként a racionális döntéshozás képessége, a politikával kapcsolatos technikai tudás, illetve a politikával kapcsolatos pragmatikus tudás elsajátításának képessége jelennek meg (LAU, 2011). Marshall, illetve Hart és Atkins szerint a biológiai, kognitív fejlődés szintje alapján ezekkel a képességekkel egy 16 éves már hasonlóan rendelkezik, mint egy 18 éves (HART és ATKINS, 2011). Ha a 16 évesek kognitív alkalmassága egyértelműen bizonyítható, akkor

morális megközelítésből is indokolt lenne számukra az aktív választójog megadása (PETO, 2020). Megjelent az az elképzelés is, mely a minimális korhatár koncepcióját egészében veszi kritika alá és az alsó korhatárt valamilyen speciális teszten való megfeleléssel váltaná fel (COOK, 2013).

Az aktív választójog 16 évre való csökkentéséhez különböző várakozások és hiedelmek kapcsolódnak. A pozitív várakozások között jelenik meg a választásokon való részvételi arány növekedése, a nagyobb társadalmi reprezentáltság miatt növekvő társadalmi igazságosság, a „demokratikus deficit” csökkenése, különböző érdekek és szempontok szélesebb spektrumának megjelenése (MARSHALL, 2017). A választásra jogosultak körének kiterjesztése növeli a demokrácia erejét és elfogadottságát (MACEDO GONZALES, 2018), így növekedhet a demokrácia iránti bizalom, mind az adott, mind más korosztályokon belül is (SANHUEZA-PETRARCA, 2020). Pedagógiai szempontból kiemelt figyelmet érdemel az a várakozás, mely szerint a korhatár csökkentése jelentősen emeli a civic education, az állampolgári nevelés, a demokráciára nevelés jelentőségét, felértékeli az iskola, elsősorban a középfokú oktatás szerepét az állampolgári szerepre való felkészítésben.

Az alacsonyabb korhatárhoz kapcsolódó klasszikus negatív hiedelmeket *Wintersberger* gyűjtötte össze és foglalta rendszerbe (WINTERSBERGER, 2007). Ezek között szerepel a 16-18 évesek csekély élettapasztalatára, éretlenségére, tájékozatlanságára, manipulálhatóságára, illetve gondolataik, nézetrendszerük kiforratlanságára való hivatkozás. Létező félelem, hogy hajlamosabbak lehetnek a szélsőséges gondolkodásra és szélsőséges erők támogatására, így sérülhet a demokráciába vetett bizalom. Gyakran megjelenő felvetés, hogy éppen a részvételi arány csökkenésével jár a szavazók körében való megjelenésük, mert úgyis érdektelenek a közéleti kérdésekkel kapcsolatban. Pedagógiai szempontból mérlegelésre érdemes az az érv, mely szerint az állampolgári kompetenciához kapcsolódó tételes tudásanyag jelentős részt éppen 16 és 18 év között sajátítják el a diákok a formális oktatásban, illetve más tantárgyakból (biológia, földrajz, történelem, idegen nyelvek) ebben a korban szerzett ismeretek teszik őket alkalmasabbá 18 éves korban, mint korábban. Az is felmerülhet, hogy a 16-18 év közötti életkorban zajló iskolai szocializáció hozza meg a döntő változást, mely az érett, megfontolt választói döntések meghozatalához szükséges.

Tapasztalatok a 16-18 évesek választójogáról

A választójog korhatárát csökkentő országokban az egyik legizgalmasabb kérdés az volt, hogy a 16-18 év közötti fiatalok milyen arányban fognak majd élni újonnan szerzett jogukkal. A korhatár 18 évre való csökkentésének elemzése vegyes várakozásra adott okot a további csökkentés következményeit illetően. *Franklin* (2004) azt tételezte, hogy a választásokon való részvételi arány csökkenésének európai tendenciáját a korhatár 18 évre való csökkentése indította el a hatvanas években (FRANKLIN, 2004).

A 18-25 év közöttiek részvételi aránya valóban számos országban trendszerűen kisebb, mint idősebb honfitársaiké. Ebből kiindulva azzal is lehetett számolni, hogy a 16-18 év közöttiek részvételi aránya még alacsonyabb lesz. Egy ezzel ellentétes hipotézis szerint azonban a 16-18 évesek várhatóan magasabb arányban mennek el szavazni, mint a 18-25 évesek, mert velük ellentétben nem egy „átmeneti”, egzisztenciális változások miatt nehezebb életszakaszban, hanem stabilabb, biztonságosabb, „védettebb” élethelyzetben vannak. Bár a rendelkezésre álló adatok szűk körűek, csekély számú ország és választás mintáiból származnak, általában elmondható, hogy inkább a második hipotézist igazolják (ZEGLOVITS-AICHHOLZER, 2014). *Franklin* 2020-ban öt, a választói korhatárt csökkentő ország (Argentína, Ausztria, Brazília, Ecuador, Peru) tapasztalatainak összevetése alapján jutott hasonló következtetésre (FRANKLIN, 2020).

Az osztrák eredmények feldolgozása azt mutatta, hogy a 16-18 év közöttiek magasabb arányban vettek részt a választásokon, mint a 18-25 év közöttiek (ZEGLOVITS-ZANDONELLA, 2009). Az első 16 éves korhatárral lebonyolított országos parlamenti választás (2008) tanulmányait értékelő, 2009-ben publikált kutatás adatai alapján a választás előtt a megkérdezett 16-18 évesek 83 százaléka válaszolt azt, hogy biztosan elmenne szavazni. Ugyanakkor a politikai aktivitás más területeit illetően már mérsékeltőbb hajlandóságról tesznek bizonyosságot: 21% venne részt demonstrációkon, 15% venne részt aláírásgyűjtésekben, 14% keresne kapcsolatot politikai formációkkal, 12% segítene aktívan választási kampányakciókban és 8% venne részt aktívan civil szervezetek munkájában. A politika iránti érdeklődésre vonatkozó kép sokféleképpen értelmezhető, talán a kérdésfeltevés módja miatt sem ad egyértelmű képet. A megkérdezett 16-18 évesek között 23% a politika iránt nagyon érdeklődők, 34% a meglehetősen érdeklődők, 34% a kicsit érdeklődők és 9% a teljesen érdektelenek aránya. A válaszadók mintegy egyharmada elégedetlen valamilyen okból a demokrácia ausztriai működésével, de mintegy 80% mégis ezt tartja a lehetséges legjobb politikai be rendezkedésnek (ZEGLOVITS-ZANDONELLA, 2009).

Az iskola szerepe a választójoggal kapcsolatban

A 2007 óta lezajlott osztrák választások legérdekesebb tanulságai a választásokon való részvétel és az iskolai felkészítés kapcsolatával, illetve a választásokon való részvétel és a társadalmi helyzet viszonyával vannak összefüggésben (ZEGLOVITS, 2020). Az osztrák adatok azt mutatják, hogy a teljes időben iskolai képzésben tanuló, tehát vélhetően mélyebb iskolai felkészítésben részesülő középiskolások lényegesen magasabb arányban mennek el szavazni, mint az úgynevezett duális képzésben részesülők, akik párhuzamosan tanulnak és dolgoznak, tehát kisebb mértékű iskolai felkészítésre van lehetőségük (ZEGLOVITS-ZANDONELLA, 2013). Eva Zeglovits, osztrák politológus, politikai elemző a választásokkal kapcsolatban kiemelte, hogy a felkészítésben rendkívül nagy különbségek voltak, valamint az állampolgári magatartásra kapott iskolai felkészítés különbségeinek eredményeként „társadalmi szakadékról” beszélhetünk (ZEGLOVITS, 2020; AICHHOLZER-KRITZINGER, 2020). Látható, hogy itt egy esélyegyenlőségi, hozzáférési kérdésről van szó, ahol az oktatásnak esélyteremtő és hátránykompenzáló hatásai lehetnek. Természetesen meg kell jegyeznünk, hogy azokban az országokban, ahol a tankötelezettség korhatára nem éri el a 18 évet, mint például Magyarországon, ott az oktatási rendszer potenciális pozitív hatásai csak korlátozottabban érvényesülhetnek a 16-18 év közötti korosztály egésze esetében.

A választójog korhatárát csökkentő latin-amerikai országok egy része jelentős, állami-lag támogatott felvilágosító, népszerűsítő kampányokat bonyolított le az iskolákban a választói érdeklődés és magatartás promóciója érdekében. Felvilágosító kiadványokat és előadásokat finanszírozott az állam (MINISTERIO DE EDUCACIÓN DE ARGENTINA, 2013). Argentína kormányának álláspontja szerint az iskolának kötelessége a választói magatartásra való felkészítés. Az iskola lehetséges eszközei között számos interaktív megoldás is szerepel, ilyenek például a fiatalok modell parlamentjei, amelyeket a Mercosur országai egymással közösen is megrendezik (MINISTERIO DE EDUCACIÓN DE ARGENTINA, 2013).

Az iskola szerepe körüli viták több dimenziót ölelhetnek fel. Pusztán ismeretadó funkciója miatt lényeges-e az oktatási rendszer befolyása az állampolgári aktivitás kialakulására, vagy szélesebb értelemben véve kiemelt szerepet lehet tulajdonítani az oktatás által biztosított kereteknek az úgynevezett *politikai szocializáció* folyamatában? A fogalmat Hyman vezette be 1959-ben (HYMAN, 1959). A hatvanas évektől kezdődő amerikai és európai kutatások kezdetben elsősorban a családi szocializációt vizsgálták és ennek tulajdonítottak nagy jelentőséget, majd később a kortárs csoportok, illetve a média befolyása is tudomá-

nyos figyelmet kapott (CSÁKÓ, 2004).

A családi szocializáció jelentőségét sokan annyira túlértékelték, hogy a modern általános választójog egyik alapelvét, a szavazatok egyenlő értékűségét látták veszélyben, azzal érvelve, hogy a 16-18 éves gyerekek voksaival gyakorlatilag a szülők szavazatai multiplikálódnak, hiszen vélhetően azonosan szavaznak (OLSSON, 2008). Ezzel szemben Zaff és mások kutatásai kimutatták, hogy ez korántsem egyértelmű, sőt, a gyermekek befolyásolhatják a felnőttek választási preferenciáit (ZAFF és társai alapján EICHHORN és BERG, 2021). A kortárs-csoportok perdöntő befolyásoló hatását sem sikerült tudományos kutatásokkal egyértelműen bizonyítani (CSÁKÓ, 2004). Ugyanakkor számos kutatás talált korrelációt az állampolgári kompetencia fejlődése és bizonyos közösségi tevékenységekben, például önkéntes munkában, közösségi szolgálatban való részvétel között (KINYÓ, 2012).

Az iskola, mint a közéleti, politikai szocializáció lehetséges színtere különleges jelentőséggel bír. Az ausztriai tapasztalatok aláhúzták, hogy az iskolai felkészítés mélysége szerepet játszhat a választói aktivitás és a választói magatartás formálásában. Az oktatás azonban egy „multifaktoriális” rendszerben működik, közeg együtt, egyszerre hat a családi, iskolai kívüli kortárs, illetve napjainkban egyre nagyobb mértékben a közösségi médián keresztül zajló szocializációval. A döntő kérdés az, hogy az iskola mit tud kezdeni azzal a sokszínűséggel, amit az egyes diákok teljesen különböző jellegű családi szocializációja jelent, hogyan tudja kialakítani a konszenzus kultúráját vagy kompenzálni a különböző szimbolikus tőkék hiányából fakadó hátrányokat. Mindezekkel együtt említendő a társadalmi szolidaritásra nevelés kihívása, mely egészen komplex módon követel meg érzelmi ráhangoltságot és szakmai felkészültséget az állampolgári nevelésben szerepet vállalóktól.

Állampolgári nevelés és társadalmi különbségek

Meg kell jegyeznünk, hogy a már többször említett osztrák tanulságok ellenére még mindig kétségek élnek azzal kapcsolatban, hogy elsősorban az oktatási rendszer feladata-e az iskola korban levő, formális oktatásba beiskolázott korosztály aktív állampolgárságra nevelése. Van-e esélye ezt a küldetést eredményesen teljesíteni? Külföldön és Magyarországon is megjelentek olyan elképzelések, hogy a demokráciára nevelés a formális oktatástól független civil szervezetek feladata legyen. A formális oktatás „különböző típusú és különböző súlyú esélyegyenlőtlenségeket” termel újjá a nevelésszociológia kritikai szemlélete szerint (MELEG, 2015). Az iskola a társadalomban uralkodó ideológiát képviseli, a középosztály értékrendjét képviseli (FEHÉRVÁRI, 2015). Ha az iskola Bourdieu szavaival a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelésének „paradigmatikus intézménye” akkor tételvezhető-e, hogy a demokráciára nevelés feladatát is csak hiányosan, vagy torzulásokkal tudja ellátni?

A huszadik századi gondolkodók alapvetően különböző válaszokat adtak erre a kérdésre. Durkheim szerint az iskola esélyteremtő és más egyéb funkcióival szemben is túlzottak az elvárások. Az adott társadalomban domináns értékvilágtól függ, hogy az iskola hogyan „szocializálja kompetensekké” állampolgárait (DURKHEIM, 1922/1990). Ezzel szemben például Dewey demokratikus oktatásra vonatkozó elmélete szerint a társadalmi determináltság jelentette törésvonalak áthidalhatóak az oktatásban, illetve az oktatás ennek az egyik legmegfelelőbb terepe. Értelmezésében a demokrácia két nagy értéke, a szabadság és a konszenzus, a konszenzusra törekvés is tanítható megfelelő iskolai környezetben. A szabadság elsősorban nem a külső kényszerektől, külső korlátozásoktól való mentességet jelenti, hanem egy mentális kondíciót és attitűdöt. Az egyén szabadsága a gondolkodásból fakad, Ennek reflexiója a tanulás folyamatban az intellektuális kezdeményezőkézség, a megfigyelés függetlensége, a következmények előrelátása és a hozzájuk való találékony alkalmazkodás képessége (DEWEY, 1916). A konszenzus csak kommunikáció útján jöhet létre, az erre való

szocializáció az iskola feladata. Az iskola maga a társadalom, a társadalom szövetség, ahol a lokális kapcsolatban levő egyének az oktatás által formált közösségekben ellent tudnak állni a demokrácia ellen ható makroszintű folyamatoknak (PUSZTAI, 2015). Dewey kritikussai elméletét utópisztikusnak minősítik. *Tagai Imre*, az egyetlen magyar nyelvű Dewey-monográfia szerzője szerint a Dewey által elképzelt „demokratikusan szervezett közösségi élet első feltétele a tudás és a belátás olyan formája, amely még nem létezik.” (TAGAI, 1982).

Kozma Tamás szerint a demokrácia, mint politikai kultúra (elvek, hiedelmek, szokások, intézmények, magatartási formák összessége), bizonyos feltételek között tanítható (KOZMA, 2001). A spillover-hatás magyarázatának értelmében pedig az iskolázottság növekedése a demokratikus értékrend, a nyitottabb gondolkodás, az általános tájékozottság terjedését eredményezi (PUSZTAI, 2015). Az általános iskolás és középiskolás korú diákok politikai szocializációjára vonatkozó magyarországi kutatások ugyanakkor riasztó jelenségeket is kimutattak. Csákó Mihály 2005-ben, 2008-ban és 2017-ben középiskolások körében elvégzett vizsgálatait azt mutatták ki, hogy riasztó mértékben vannak jelen antidemokratikus nézetek a diákok gondolkodásában (CSÁKÓ, 2018).

Mindezek az eredmények azt mutatják, hogy az iskolának rengeteg feladata lehet a fiatalok közéleti szocializációját érintően és nem zárkozhat el az ezeken a területeken kibontakoztatható diskurzusoktól, illetve az elvégezhető fejlesztések lehetőségétől és köteleességétől. A 2008-ban elvégzett osztrák vizsgálatok a 16-18 éves, szavazóképes diákok közélettel kapcsolatos panaszait és igényeit is felmérték. Az egyik leggyakrabban megfogalmazott gond a „*mangelnde Kommunikation, als Problem*”, tehát a kommunikáció hiányával, hiányosságával, a kommunikációs kultúra minőségével kapcsolatos problémák (ZEGLOVITS-ZANDONELLA, 2009).

Az iskolai fejlesztések céljait és tartalmát illetően az egyik fő kihívás az állampolgári nevelés komplexitása. Csákó Mihály modellje a demokratikus tudás, a demokratikus attitűd és a demokratikus aktivitás hármasságában ábrázolja a demokratikus nevelésre ható különböző komplex hatásokat (CSÁKÓ, 2004). Az állampolgári kompetencia iskolai fejlesztésének története Magyarországon „töredezettebb”, kevésbé organikus, mint például az angolszász országokban (JAKAB, 2020). Megkerülhetetlen a motiváció kérdése. Az iskolának talán abban lehet a legfontosabb szerepe, hogy a sorsukra vonatkozó állampolgári döntések értelmét megérteti a fiatalokkal, a közéleti aktivitással kapcsolatban is fejlessze a *képzelőerő tőkét és a pozitív pszichológiai tőkét*. A Becker által 1962-ben bevezetett képzelőerő tőke koncepciója értelmében a jelenben hozott döntéseket jelentős mértékben befolyásolja, hogy az egyén hogyan tudja felmérni, elképzelni, „megálmodni” döntésének jövőbeni következményeit (BECKER, 1962).

A demokratikus aktivitás mértéket és minőségét alapvetően befolyásolja a közélettel kapcsolatos információkhoz való hozzáférés, hozzájutás. Az *információs egyenlőtlenség* csökkentésének szempontjából is kulcsszerepe lehet az iskolának. A szociális reprezentáció elmélete alapján a diskurzusban, kommunikációban való részvétel igénye, a hasonló gondolkodás és a konszenzus kialakulásának lehetősége is motiválja az információk beszerzését. Minél jobban foglalkoztat egy csoportot valami, annál inkább hajlamos az információk beszerzésére és a tudás elmélyítésére, közös tudás alkotására (BIGAZZI, 2015). A felelős választói magatartás alapos, különböző, széles skálájú forrásokból való tájékozottságot feltételez. Az információk szerzésének, kritikus értékelésének kultúrája optimális esetben formális iskolai keretek között is hatékonyan fejleszthető. Mindez hátránykompenzáló, illetve esélyteremtő tényező lehet akkor, ha egy ilyen kultúra kialakítása valamilyen más szocializációs szintéren nem történik meg.

Mindennek különös jelentősége van annak ismeretében, hogy olyan jelenségek figyelhetők meg riasztó mértékben, melyek az információk megszerzésének szűkülése irányába hatnak és ilyen módon veszélyesen kontraproduktívak a felkészült választói magatar-

tás, tágabb értelemben a felelős állampolgári magatartás szempontjából. Az információs egyenlőtlenség megjelenésének számos, a digitális eszközök térhódítása által is katalizált újfajta manifesztációja befolyásolhatja negatívan a demokratikus tudást, attitűdöt és aktivitást is. Ilyen a *filter bubble effect*, szűrőbuborék-effektus, mely algoritmus, a mesterséges intelligencia mechanizmusai által korlátozza súlyosan az elérhető, vagy megszerezni kívánt információk tematizáltságát és a diskurzusokban való részvétel különböző dimenzióit is (BOZDAG-HOVEN, 2015). A hatás mérhetősége kritikus kérdés. Ehhez kapcsolható még az *echo chamber*, a „visszahangkamra” jelensége is. A kifejezés azt a jelenséget írja le, amikor az egyén döntően, vagy szinte kizárólag csak hasonló gondolkodásúakkal folytat diskurzusokat, ezek pedig alapvetően a már kialakult vélekedéseit, hiedelmeit erősítik meg, függetlenül attól, hogy ezek helyesek-e, vagy sem. A filter bubble és az echo chamber jelenségei is a *confirmation bias*, azaz a megerősítési torzítás kialakulását erősítik. Az említett három negatív jelenséggel szemben pozitívan hathatnak az iskolai kommunikációs tér nyújtotta lehetőségek. Az iskolai inkluzivitás szemlélete és gyakorlata ezen a területen is alkalmazható. Ez egy folyamatos fejlesztést feltételez (VARGA, 2015). Az oktatásnak óriási felelőssége van abban, hogy ezeket a lehetőségeket biztosítani tudja-e. Itt említhető még a hamis hírek, álhírek keletkezése, terjedése, terjesztése, felismerése, mint komplex probléma, illetve az információs egyenlőtlenség más egyéb, az információk manipulálásával kapcsolatos formája.

Összegzés

A magyar jogi, pedagógiai, politikai, szociológiai diskurzusokban még nem vetődött fel hangsúlyosan az aktív választójog 16 éves korra való csökkentésének kérdése. A külföldi tapasztalatok érdekessége viszont indokoltá teheti, hogy a magyarországi diákok e kérdéssel kapcsolatos nézeteire és attitűdjére vonatkozóan ismereteink legyenek. A magyar középiskolák körében jelenleg a Pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban nyílt lehetőség arra, hogy kérdőíves felméréssel középiskolás korú, 14-18 éves diákok véleménye felmérhető legyen a választójogi korhatár csökkentésével kapcsolatban. A továbbiakban más, különböző típusú és fenntartású középiskolákra is kiterjedő felmérés arról is igyekszik majd képet kapni, hogy melyek a diákok választói magatartását potenciálisan leginkább befolyásoló hatások, illetve mivel segíthetné szerintük leginkább az oktatási rendszer a felelős választói magatartásra való felkészülést.

Irodalom

- AICHHOLZER, Julian-KRITZINGER, Sylvia (2020): Voting at 16 in Practice: A Review of the Austrian Case In: Eichhorn Jan-Bergh, Johannes (szerk.): *Lowering the Voting Age to 16. learning from Real Experiences Worldwide*, Basingstoke, Palgrave Macmillan. https://www.researchgate.net/publication/337605757_Voting_at_16_in_Practice_A_Review_of_the_Austrian_Case
- BECKER, Gary. S.(1962): Investment in Human Capital: a Theoretical and Empirical Analysis. *Journal of Political Economy* LXX. . 9-29. <https://www.jstor.org/stable/1829103> [2021.10.14.]
- BIGAZZI Sára (2015) Tudás és kontextus, a szociális reprezentáció elmélete In: Varga Aranka (szerk.): *A nevelésszociológia alapjai* Pécs: PTE BTK NTI Romológia- és Nevelésszociológiai Tanszék Wlislócki Henrik Szakkollégium 49-78.
- BOZDAG, Engin:-HOVEN, Jeroen (2015): Breaking the filter bubble, democracy and design.

- Ethics and Information Technology* 17/2015 249-265. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10676-015-9380-y.pdf> [2021.10.19]
- BECKMAN, Ludwig (2007): Who should vote? Conceptualizing Universal Suffrage in Studies of Democracy. *Democratization* 15(1): 29-48. https://www.researchgate.net/publication/233316981_Who_Should_Vote_Conceptualizing_Universal_Suffrage_in_Studies_of_Democracy
- CACIAGLE, M. (2009): El debate del voto a los 16 años en Italia
- COOK, Philip (2013): Against a Minimal Voting Age. *Critical Review of international Social and Political Philosophy* 16(3): 439-458. <https://www.research.ed.ac.uk/en/publications/against-a-minimum-voting-age>
- COWDEN, Mhairi. (2012): Capacity, Claims and Children's rights. *Contemporary Political Theory* 11: 362-380. <https://link.springer.com/article/10.1057/cpt.2011.43>
- CSÁKÓ Mihály (2004): Ifjúság és politika. *Educatio* 13/ 4. szám 535-550. <https://epa.oszk.hu/01500/01551/00030/pdf/>
- CSÁKÓ Mihály (2008): A konfliktushelyzetek kultúrájának alakulásáról. *Educatio* 17. 3.szám 356-365. *Educatio* 2008/3. szám, Veszélyes iskola - EPA (oszk.hu)
- CSÁKÓ Mihály (2018): Politikai szocializáció serdülőkorban. *Metszetek* 7./3. szám 27-42. https://metszetek.unideb.hu/files/metszetek_201803_07_csako.pdf
- DEWEY, John (1916): *Democracy and Education*. Macmillan Press, New York. <https://www.fulltextarchive.com/page/Democracy-and-Education/> [2021.09.22.]
- DURKHEIM, Émile (1922/1990): *Nevelés és szociológia*. Tankönyvkiadó, Budapest
- EICHORN, Jan - BERGH, Johannes. (2021): Lowering the Voting Age to 16 in Practice: Processes and Outcomes Compared. *Parliamentary Affairs* 74(3). <https://academic.oup.com/pa/article/74/3/507/6321304>
- FEHÉRVÁRI Anikó, (2015): Társadalmi mobilitás és az iskola In: Varga Aranka (szerk.): *A nevelésszociológia alapjai*. Pécs: PTE BTK NTI Romológia- és Nevelésszociológiai Tanszék Wlislöck Henrik Szakkollégium 183-211. <https://mek.oszk.hu/14500/14566/html/index.html>
- FRANKLIN, Mark. (2004): *Voter Turnout and The Dynamics of Electoral Composition in Established Democracies since 1945*, New York, Cambridge University Press. Book.pdf (cambridge.org)
- GÜNTHER, Klaus (1996): Communicative Freedom, Communicative Power, and Jurisgenesis. *Cardozo law Review*. 17(4-5): 1035-1058. <https://www.cambridge.org/core/books/abs/cambridge-habermas-lexicon/communicative-freedom/40BBBE25AC7C49B6CE20A5AAB8B6A37F>
- HART, Daniel and ATKINS, Robert (2011): American Sixteen- and Seventeen-Year-Olds are Ready to Vote. *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences* 633(1) 201-222. <https://www.jstor.org/stable/27895968>
- HYMAN, Henry (1959): *Political socialization* Free Press, New York. https://openlibrary.org/books/OL22226099M/Political_socialization
- JAKAB György (2020): A közvetlen állampolgári nevelés hazai hagyományairól. *Történelemtanítás* 11., 1-2. szám. https://epa.oszk.hu/01900/01954/00026/pdf/EPA01954_tortenelemtanitas_11_01_07_Jakab.pdf
- KINYÓ László (2012): *Az állampolgári kompetencia egyes összetevőinek és a közösségi tevékenységformák jellemzőinek vizsgálata 7. és 11. évfolyamos tanulók esetében*. Szegedi Tudományegyetem, Szeged. http://www.edu.u-szeged.hu/phd/downloads/Kinyo_L_Ertekezes.pdf
- KOZMA Tamás (2001): *Bevezetés a nevelésszociológiába*. Nemzeti Tankönyvkiadó. <https://docplayer.hu/1732484-Bevezetes-a-nevelesszociologiaba-kozma-tamas.html>
- LAU, Joanne. (2012): Two Arguments for Child Enfranchisement. *Political Studies* 60(4):

- 860-876. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1467-9248.2011.00940.x>
- MACEDO GONZÁLES, Jesús Efrán (2018): Derechos políticos de los niños y adolescentes en América Latina *Revista de Derecho*, 2018/50.44-70. <https://www.redalyc.org/journal/851/85159530004/html/>
- MARSHALL, Pablo (2017): El derecho a sufragio de los menores de edad. capacidad y edad electoral. https://www.scielo.cl/scielo.php?script=sci_abstract&pid=S0718-090X2017000100001&lng=es&nrm=iso&tlng=es
- MELEG Csilla (szerk.) (2003).: *Iskola és társadalom*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs. <https://mek.oszk.hu/01900/01944/01944.pdf> [2021.10.10.]
- MINISTERIO DE LA EDUCACIÓN DE ARGENTINA (2012): *La democracia y tu derecho a poder elegir*. <http://www.bnm.me.gov.ar/giga1/documentos/EL004938.pdf>
- OLSSON, Stefan. (2008): Children's Suffrage: A Critique of the Importance of Voters' Knowledge for the Well-Being of Democracy. *The International Journal of Children's Rights* 16(1): 55-76. https://www.researchgate.net/publication/233560210_Children's_Suffrage_A_Critique_of_the_Importance_of_Voters'_Knowledge_for_the_Well-Being_of_Democracy
- PETO, Tommy (2020): Too Immature to vote? *Erasmus Law Review*, 1./2020. <http://www.erasmuslawreview.nl/tijdschrift/ELR/2020/1/ELR-D-19-00021/fullscreen>
- PUSZTAI Gabriella (2009): *A társadalmi tőke és az iskola*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. <https://mek.oszk.hu/12100/12193/12193.pdf>
- SANHUEZA PETRACA, Constanza (2020): Does Voting at a Younger Age Have an Effect on Satisfaction with Democracy and Political Trust? Evidence from Latin-America. In: Eichhorn, Jan-Bergh, Johannes (szerk.): *Lowering the Voting Age to 16: Learning from Real Experiences Worldwide*, Basingstoke, Palgrave Macmillan
- SCHRAG, Francis (2004): Children and Democracy: Theory and Policy. *Politics, Philosophy and Economics* 3(3): 365-379. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1470594X04046248>
- TAGAI Imre: (1982): *John Dewey*. Gondolat Kiadó, Budapest
- VARGA Aranka (2015): *Az inklúzió szemlélete és gyakorlata* Pécs: PTE BTK NTI Romológia-és Nevelésszociológiai Tanszék Wlisslocki Henrik Szakkollégium. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23810/varga-aranka-az-inkluzio-szemlelete-es-gyakorlata-2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- VELOZ, Margarita (2012): Análisis jurídico del voto facultativo de los menores de edad *Unidad Académica de Ciencias Administrativas y Humanísticas, UTC Latachunga*, 151. <http://repositorio.utc.edu.ec/handle/27000/217>
- WAGNER, Markus., JOHANN, David. KRITZINGER, Sylvia (2012): Voting at 16: Turnout and the Quality of Vote Choice. *Electoral Studies* 31(2): 372-383. https://www.researchgate.net/publication/257086945_Voting_at_16_Turnout_and_the_quality_of_vote_choice
- WINTERSBERGER, Helmut. (2007): Edad Electoral, Dieciséis años. La Reforma Electoral Austriaca de 2007. *Revista de Estudios de la Juventud* 85. https://www.researchgate.net/publication/41019046_Edad_electoral_16_años_La_Reforma_Electoral_Austriaca_2007
- ZEGLOVITS, Eva. - ZANDONELLA, Martina. (2009): *Wahlen mit 16- eine Post-Election Study zur Nationalwahl 2008*, Universität Wien, Wien. https://www.parlament.gv.at/ZUSD/PDF/Wahlstudie_Waehlen_mit_16.pdf
- ZEGLOVITS, Eva ZANDONELLA, Martina (2013). Political interest of adolescents before and after lowering the voting age: the case of Austria *Journal of Youth Studies* 16(8):1084-1104. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13676261.2013.793785>
- ZEGLOVITS, Eva (2013): Voting at 16? Youth suffrage is up for debate *European View* 12(2) 249-254. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1007/s12290-013-0273-3>
- ZEGLOVITS, Eva -AICHHOLZER, Julian (2014): Are people more inclined to vote at 16 than 18?

Evidence for the first-time voting boost among 16- to 25-year-olds in Austria *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 24(3) 351-361. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17457289.2013.872652>

ZEGLOVITS, Eva (2020): Lowering the voting age 16- What other countries can learn from Austria *Next Democracy* 2018/4. https://www.feps-europe.eu/Assets/Publications/PostFiles/610_1.pdf